

שיבה:

קריאה ברומן "אורח נטה ללון"

בלהה בן-אליהו

שיעור 1

השיבה והתשובה

ש"י עגנון, אורח נטה ללון (שוקן, 1998), עמ' 5-6

ערב יום הכיפורים אחר חצות יצאתי מן הרכבת המהירה לרכבת הפשוטה שהולכת לעירי. יהודים שהיו עמי בדרך נפטרו והלכו להם ועירוניים ועירוניות נכנסו ובאו. מרושלים נתגלגלו גלגלי הקרונות בין הרים וגבעות עמקים וגיאיות, ועל כל תחנה ותחנה עמדה הרכבת ושהתה, פלטה בני אדם וכלים וחזרה והלכה. לסוף שתי שעות התחילו סימניות של שבוש מבצבצות ועולות משני צדי הדרך. נתתי ידי על לבי. ידי ריתתה על לבי כשם שלבי ריתת בידי. כיבו העירוניים מקטרוניהם, נעצו אותן בבתי שוקיהם וקמו, אספו את כליהם, חזרו וישבו, והעירוניות נדחקו ועמדו בחלון וקראו גומובייץ, וצחקו. שרקה הרכבת ונשפה ושרקה ורבעה כנגד בית הנתיבות.

בא לו הפקיד שנקרא שמו גומובייץ, שנטלה שמאלו במלחמה ועשאוה גומי, עמד מלוא קומתו והניף בסודר שבידו וקרא, שבוש. זה שנים הרבה לא שמעתי שם שבוש יוצא מפי בן עירי. מי שנולד בה וגדל בה וחי בה הוא בלבד יודע להגות את השם הזה בכל אותיותיו. לאחר שהוציא גומובייץ שם שבוש מפיו לקלק את שפמו כזה שאוכל דברי מתיקה, נסתכל ביוצאי הרכבת ובדקם בעיניו, החליק את שמאלו שעשויה גומי ועמד לשלח את הרכבת.

...

מהלך אדם בינוני עד לעיקרה של העיר חצי שעה. נושא עמו את כליו מהלך רבע שעה ויותר. הליכתי אני ארכה שעה ומחצה, שכל בית וכל חורבה וכל אשפה העמידו בי פנים ועיכבוני.

מן הבתים הגדולים של שתי קומות של שלוש קומות של ארבע קומות לא נשתיירו אלא הדיוטאות התחתונות. ואף הן רובן חרבות. ויש בתים שלא נשתייר מהם אלא מקומם בלבד. אף באר המלך, היא הבאר ששתה הימנה סובייסקי מלך פולין כשחזר נוצח מן המלחמה, מעלותיה שבורות... כל המקומות כולם נשתנו. ואפילו האוירים שבין בית לבית נשתנו. לא כמות שראיתי אותם בקטנותי ולא כמות שהראום לי בחלום סמוך לחזירתי. אבל ריחה של שבוש עדיין לא נמר. זה הריח של דוחן מבושל בדבש, שאינו פוסק מן העיר מאסרו חג של פסח ועד סוף מרחשון, עד שיורד השלג ומכסה את העיר.

ש"י עגנון, "לבית אבא", בתוך: סמוך ונראה (שוקן, 1998), עמ' 87

סמוך לחג הפסח אירע אותו דבר. רחוק הייתי מבית אבי ומעיר מולדתי ועשיתי את עבודתי, זו העבודה שאין לה תחילה ואין לה סוף, שנכנסים בה שלא בטובה ואין יוצאים ממנה עולמית. באו שני בני אדם מלוכלים בסיד ובצבעים ואחד מהם סולם היה בידו... שאלתי אותם מה אתם מבקשים. אמרו לי לסיד את החדר נשלחנו לכאן.

...בין כך לכך התחילו הפועלים עושים בחדרי כבני אדם העושים בתוך שלהם. אמרתי לי מיותר אני כאן ואיני יכול לעשות את עבודתי. אלך לעיר מולדתי ולבית אבי. זה שנים הרבה לא ראיתי את אבי ולא קיימתי מצות כיבוד אב. עליתי לבית הנתיבות ונכנסתי לרכבת ההולכת לעירי. מסיבה שאינה תלויה בי שהתה הרכבת בדרך, וכשנכנסתי לעיר כבר קידש היום והגיע ליל פסח.

שיעור 2 לילו של יום הכיפורים

ש"י עגנון, אורח נטה ללון (שוקן, 1998), עמ' 8-9

...בבית הכנסת לא היה אדם שהכרתי. רוב המתפללים מקרוב באו. תפסו את המקומות שבמזרח והניחו את שאר המקומות. מהם קמו והלכו אילך ואילך, אם משום שביקשו להראות אדנותם או אם משום שמקומם לא קלטם. האור שדרכו להבהיק על ראשי עם קודש בלילי יום הכיפורים לא הבהיק על ראשיהם של אלו וטליתותיהם לא העלו אורה. לשעבר שהיו הטליתות מעוטרות בעטרות של כסף היה האור מבהיק מהן על ראשיהם של המתפללים, ועכשיו שניטלו העטרות נתמעט האור.

החזן לא האריך בתפילה, או אולי האריך, אלא שאותה תפילה תפילתי הראשונה היתה בעירי ואותו לילה ליל כיפורים שכל העולם כולו עומד בתפילה וביקשתי להאריך בתפילה יותר ונראה לי החזן כאילו מקצר ועולה. לאחר שסיים תפילתו הקיפו כל המתפללים את התיבה ואמרו קדיש. לא היה אדם שם שלא אמר קדיש.

אחר התפילה לא אמרו תהלים ולא אמרו שיר הייחוד ולא שיר הכבוד, אלא נעלו את בית הכנסת וכל אדם הלך לביתו.

הלכתי לי אצל הנהר ועמדתי לי שם על הגשר, כשם שהיה אבא זכרונו לברכה עושה בלילי יום הכיפורים, שהיה עומד על הגשר שעל הנהר, שריח המים מפשרים את הצמאון ומביאים את האדם לדי תשובה, שהרי המים הללו שנראים לך עכשיו עדיין לא היו כאן קודם לכן ולא יהיו אחר כך, כך יום זה שניתן לנו לשוב מעוונותינו עדיין לא היה בעולם ולא יהיה עוד בעולם, ואם אין אתה שב בו נמצאת מאבדו בלא כלום.

מים הולכים ומים באים. וכשם שבאים כך הולכים וריח טהרה עולה מהם. דומה שמיום שעמדתי כאן עם אבא זכרונו לברכה לא נשתנה כאן כלום ולא ישתנה עד סוף הדורות. אה כת של נערים ונערות וציגריות בפיהם. קרוב לוודא שבאו מן המשתה שעשו להם אותו לילה, כדרך שעושים בכל שנה ושנה בלילי יום הכיפורים, להודיעך שאין אימת יום הכיפורים עליהם. הכוכבים קבועים ברקיע ואורם מבהיק ממימי הנהר, ובין אלו לאלו אורן של הציגריות הולך. אותה שעה באה בבואה שלי ונשתטחה לפנייהם על הגשר. פעמים נתערבה בבואה שלהם ופעמים עמדה לעצמה, כשהיא מרתתת והולכת, כאילו מרגשת ברגליהם של עוברים ושבים שמבעטים בה. הפלגתי עיני מהם ונסתכלתי ברקיע, לראות אם עלתה אותה פיסת יד, שהתינוקות אומרים, שבילילי כיפורים עולה עב קטנה כמין פיסת יד ברקיע, אותה שעה הקדוש ברוך הוא פושט ידו לקבל שבים.

...חזרתי למלוני ומצאתיו נעול. נצטערתי שלא נטלתי עמי את המפתח. הרי הבטחתי לאנשי המלון שלא אטריחם הרבה ועכשיו עלי לעוררם משנתם. אילו ידעתי שהקלוז קיים הייתי הולך לשם, שיש נעורים שם כל הלילה ואומרים שירות ותשבחות, ויש שלומדים שם כל הלילה יומא וכריתות. פשטתי את ידי בדלת, כזה שפושט ידו ואינו מצפה שתפתח. כיון שנגעתי בה נפתחה. יודע היה בעל המלון שאורח שלו מבחוץ ולא נעל את הדלת בפניו.

ש"י עגנון, "זכרון בספר" - פתח דבר להוצאה החדשה

בתוך: ימים נוראים (שוקן, 1998), עמ' ז

השמים היו טהורים והארץ היתה שקטה וכל הרחובות היו נקיים, ורוח חדשה היתה מרפרפת בחלל של עולם. ואני תינוק כבן ארבע הייתי ומלובש הייתי בגדי מועד, ואיש אחר מקרובי הוליכני אצל אבי ואצל זקני לבית התפילה. ובית התפילה היה מלא עטופי טליתות ועטרות כסף בראשיהם ובגדיהם בגדי לבן ובידיהם ספרים, ונרות הרבה תקועים בתיבות ארוכות של חול, ואור מופלא עם ריח טוב יוצא מן הנרות. ואיש זקן עומד מוטה לפני התיבה וטליתו יורדת עד למטה מלבו וקולות ערבים ומתוקים יוצאים מטליתו. ואני עומד בחלון בית התפילה מרעיד ומשתומם על הקולות הערבים ועל עטרות הכסף ועל האור המופלא ועל ריח הדבש היוצא מן הנרות השעווה. ודומה היה לי שהארץ שהלכתי עליה והרחובות שעברתי בהם וכל העולם כולו אינם אלא פרוזדור לבית זה. עדיין לא הייתי יודע להגות במושגים עיוניים ואת המושג הדרת קודש לא הכרתי. אבל אין ספק בלבי שבאותה שעה הרגשתי בקדושת היום ובקדושת האנשים העומדים בבית ד' בתפילה ובניגונים. ואף על פי שעד לאותה השעה לא ראיתי דבר כזה לא עלה על דעתי שיש הפסק לדבר. וכך הייתי עומד ומביט על הבית ועל האנשים שעמדו בבית, ולא הבחנתי בין אדם לאדם, שכולם כאחד עם כל הבית כולו דומים היו עלי כחטיבה אחת. ושמחה גדולה היתה בלבי ולבי נדבק באהבה לבית זה ולאנשים אלו ולניגונים אלו. על יד על יד פסקו הניגונים, ועדיין בת קול היתה מנהמת עד שפסקה אף היא. נתקמטה נפשי פתאום וגעיתי בבכייה גדולה. אבי וזקני נתחלחלו ושאר כל העם עמדו עלי לפייסני. ואני דמעותי מתגלגלות והולכות מתוך הבכייה. אלו לאלו שואלים, מי גרם לתינוק שיבכה? ואלו לאלו משיבים, מי יודע.

שיעור 3

על כפות המנעול: המפתח השוזר את עלילת הרומן

ש"י עגנון, אורח נטה ללון (שוקן, 1998), עמ' 13-16

בין מוסף למנחה חזרו העם וישבו לפוש. קרבתי אצלם וישבתי ביניהם...
עכשיו יודע מר מפני מה מניחים אנו את מקומנו. מניחים אנו את מקומנו, מפני שהמקום הניחנו ואינו רוצה במנוחתנו.

אמרתי אני, מקום שדרתם בו אתם ואבותיכם מניחים אתם כך? אמר הוא, וכי על דעתנו עלתה שדבר קל הוא, אלא אדם רוצה לחיות ואינו רוצה למות. פירשתי ידי כלפי כתלי בית המדרש ואמרתי, מקום שהתפללו בו אבותיכם אתם תניחו אותו. אמר אלימלך קיסר, שמא רוצה מר לקבוע ישיבתו כאן ויתפלל במקום שהתפללו בו אבותיו.

תיירים אלו יושבים להם בכרכים נאים ומטיילים להם בכל העולם ולנו הם אומרים שנדור כאן במקומותינו במקום שהתפללו בו אבותינו, כדי שנזכה למות על קידוש השם ולהשתבח בפני אומות העולם לומר להם כמה נאים ישראל שמקבלים עליהם יסורים ונהרגים עליו. עשו הורג בנו מפני שדרכו של תקיף לפשוט ידיו בחלש. באים הם ואומרים הקדוש ברוך הוא רוצה לצרף את ישראל.

לא כך אדון? עוד דבר אחד מבקשים מעמנו, שנעשה כל ימינו או יום הכיפורים או תשעה באב או שבת, להודיעך שאומה זו דבוקה באלוהיה ומתאבלת על ירושלים. ואילו צרכי שבת לשבת וכזית פת לאחר הצום אין מעניינם. שמעת שיחתם של בריות, הרי הם עומדים ומתפללים מאמש, שמא אדם יודע במה ישבור צומו?

אין אדם נתפס על צערו. ניכר היה שאף הוא מאותם שאין יודעים במה ישברו צומם. תפסני בידי ואמר, שמא אתה רוצה לדעת מאורעותיו של אדם אחד, כגון של זקן זה שעבר לפני התיבה אספר לך. מקומות יש בארץ ישראל ונקראים קבוצות. עובדים שם בחורים ובחורות ועושים שם כפועלים. בקבוצה אחת רמת רחל שמה עשה ירוחם בנו. כתב לו אביו בוא ותדור עמנו כשם שדרים שאר זקנים הוריהם של חברי. לא הספיק הזקן לנסוע, עד שפגע ערבי בבנו והרגו. עכשיו אין לו לא בן ולא מקום לדור בו.

...ליגלג אלימלך קיסר ואמר, שמא מבקש מר רשות, הרינו נותנים לו. ואם רוצה נמסור לו את המפתח ויהיה אדון על כל בית המדרש כולו. נענה אחד ואמר, אנו יוצאים מכאן ואין אנו צריכים למפתח, נמסור לו את המפתח ולא יתגלגל באשפה. גבאי, תן לו את המפתח ויחזיק בו. ראה הגבאי שידי פשוטה לקבל. עמד ועלה על המגדל והלך אצל שולחן הקריאה והכניס ידו לתוך התיבה שבשולחן והוציא משם מפתח גדול שחפיו של ברזל וירד ועמד על גב מעלה התחתונה שבמגדל והושיט לי את המפתח. זה המפתח הגדול שהייתי פותח בו את בית מדרשנו הישן בזמן שהייתי נער והייתי משכים ומעריב בתורה. זה כמה שנים לא ראיתי אפילו בחלום, ופתאום ניתן לי לחלוטין בפרהסיא בבית המדרש ביום הכיפורים. נטלתי את המפתח בידי וטמנתי בבגדי.

אנשים מן הציבור שלא נתערבו בשיחתנו באו והציצו בי. רציתי לאמר להם דבר, אבל הדבור לא נחתך בפי.

הגבהתי עיני ונסתכלתי באנשי בית המדרש שמא יחזרו בהם ויטלו ממני את המפתח. הכנסתי ידי בבגדי ועמדתי להחזירו, עד שלא יתבעו אותי, ולא הושיט אדם ידו, שהרי למחר עוקרים דירתם ויוצאים מכאן, ומה אכפת להם אם המפתח מונח בתיבת השולחן או אם בבגדיו של אותו אורח. אותה שעה נכנסה בי עצבות גדולה. התחלתי מצטער שאני עצוב. ובשביל שנצטערתי שאני עצוב הוכפלה עצבותי.

אותה שעה פתחו את ארון הקודש והוציאו ספר תורה לקריאה של מנחה. חיבקתי ביד אחת את הספר וביד אחת אחזתי את המפתח של בית מדרשנו הישן שבו למדתי תורה ובו יצאו ימי בחרותי. ועדיין לא הייתי יודע, שעתיד אני לקבוע בו את ישיבתי. אבל אל נקדים את המאוחר.

בין אבידה למציאה, בין חורבן לגאולה

ש"י עגנון, אורח נטה ללון (שוקן, 1998), עמ' 343-344

קשה להיות אורח בחוצה לארץ כל שכן בארץ ישראל. עמדנו ושכרנו לנו דירה קטנה ולקחנו לנו קצת כלים והכנסתי את מעט הספרים שהניחו לי השוללים ושלחנו את הילדים לבית הספר. עמדתי וסידרתי. שהאומנים ספרי הישנים ואשתי סידרה את כליה. משראיתי את ספרי מסודרים ועומדים בארון וכלי מונחים במקומם נתרחה עתי עלי. קרוב לשנה מטולטל הייתי בנכר כאורח שנטה ללון ופתאום יושב אני בתוך ביתי בין כלי וספרי עם אשתי וילדי...

ובכן ישבתי בצל השלוח המתוקה עם אשתי וילדי. זו השלוח המתוקה שאין אדם טועם אלא כשהוא יושב בתוך ביתו. אני הייתי מתעסק בשלי ואשתי היתה מתעסקת בשלה. יום אחד בדקה את כלי הדרך ושטחה אותם בחמה, אחר כך נטלה את ילקוטי לתקנו... עם שהיא מתעסקת בילקוטי קראה לי ושאלה, מה זה? – ראיתי שהיא אוזת בידה מפתח גדול שמצאה בסדקי ילקוטי. עמדתי נבהל ומשתומם. הרי מפתח בית מדרשנו הישן הוא, ואני נתתיו מתנה לבנו של ירוחם חופשי ביום שנכנס לברית.

והיאך נתגלגל ובא לכאן? ... בתוך שאני מתרעם על ירוחם שהחזיר לי את המפתח הושיטה לי אשתי את המפתח וראיתי שלא זה המפתח שנתן לי המסגר הזקן. ואיזהו, זה המפתח שמסרו לי זקני בית המדרש הישן ביום הכיפורים סמוך לנעילה. אלף פעמים חיפשתי ואלף פעמים נתייאשתי ממנו ואלף פעמים חזרתי וחיפשתי אותו ולא מצאתי ועשיתי לי מפתח אחר, ועכשיו שאיני צריך לא לזה ולא לזה חזר ובא. כיצד נעלם וכיצד חזר ונתגלה...

אחר שנחתי קצת מן התפעלות הלב סיפרתי לאשתי כל המעשה, שלא ידעה עליו כלום, מאחר שלא הזכרתי באיגרותי, מפני שביקשתי לפרש לה כל הענין בפרוטרוט ולא הספקתי לכתוב עד שנאבד המפתח, ומשנאבד המפתח לא הזכרתי אותו באיגרותי.

שאלה אשתי, מה מבקש אתה לעשות במפתח זה? שלח אותו לשבוש. אמרתי לה, אותו שיש להם מיותר להם ואת באה ואומרת הטל עליהם מפתח שני. אמרה אשתי, אם כן מה תעשה בו? נפל לתוך פי מאמרם זכרונם לברכה, עתידים בתי כנסיות ובתי מדרשות שבחוצה לארץ שיקבעו בארץ ישראל. אמרתי לי, לכשיקבעו עצמם בארץ ישראל – אותו אדם המפתח בידו.

עמדתי וצפנתי את המפתח בתיבה ותליתי את מפתח התיבה על לבי. ולמה לא תליתי את של בית מדרשנו הישן על לבי, מפני שאין הלב יכול להחזיקו מחמת כבדו, שהאמנים הראשונים היו עושים מפתחותיהם גדולים וכבדים ואינם לפי שיעור לבנו.

ש"י עגנון, אורח נטה ללון (שוקן, 1998), עמ' 346-347

נניח את המפתח ונפנה לבעל המפתח. יושב אני לי בביתי ועושה את מלאכתי, ובני אדם באים לבקרני ושואלים אותי על כל מה שראו עיני שם בגולה, ואני שואל אותם על כל מה שאירע כאן בארץ. עם שאנו משיחים מעלה הקדוש ברוך הוא לפני את שבוש ואני עוצם עיני לשעה קלה ומהלך בין חורבותיה. ופעמים שאני פושט את זרועי ומבקש לדבר עם אדם משם.

מתוך כך נתגלגלו הדברים על חבריו הזקנים שבקבוצה... אמרתי לו לרבי שלמה, שמא הוא רוצה לחזור. – להיכן? אמרתי לו, לשבוש. נסתכל בי כחרש שאינו שומע ואינו מדבר. אמרתי לו, אם ימהר יגיע ויראה בחופתה של אראלה. ואם ירצה לישב שם וללמוד אתן לו מפתח בית מדרשנו הישן. עמדתי ופתחתי את התיבה והראיתי לו את המפתח סיפרתי לו כל המעשה ואמרתי לו, הרי המפתח לפניו, יטול את המפתח ויחזור לשבוש. חייך רבי שלמה ואמר, אם יעזרני השם אשב ואמתין כאן לרגלי המשיח.

אמרתי לו למפתח, אם כן אתה משתייר עמי. שתק המפתח ולא השיב לי כלום. ראשית, מפני שהוא דומם ואינו מדבר. ושנית, שכבר דיברו אנשי בית המדרש באותו ענין ביום שמסרוהו לי. אחר שעה נפטר הזקן ממני והלך לו. הלכתי עמו לעשות לו לוויה. כשהגענו לפרשת דרכים נפטרנו זה מזה. הוא הלך לביתו ואני לביתי. החזרתי ראשי לאחורי וראיתי, צפורים טסות למעלה מראשו. עוף השמים שחזר לארץ ישראל טס ועשה לוויה לזקן שחזר לקינו.

נכנסתי לביתי וצפנתי את המפתח בתיבה ונעלתי את התיבה מבחוץ ותליתי את מפתח התיבה על לבי. יודע אני שאין אדם להוט אחר מפתח בית מדרשנו הישן, אלא שאמרתי, למחר עתיד בית מדרשנו הישן שיקבע בארץ ישראל, מוטב שיהא המפתח בידי.

כאן נשלם סיפורו של אותו אדם שבא עליו הדיבור בחיבור שלפנינו. מאחר שחזר למקומו ויצא מכלל אורח.

